

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

ЛОБАНЧУК Олена Анатоліївна

УДК 371.38:78

**ІНТЕГРАЦІЯ ВИДІВ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ
РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.02 – теорія та методика навчання
(українська мова)

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогіки АПН України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Варзацька Лариса Олександрівна,
Інститут педагогіки АПН України,
старший науковий співробітник
лабораторії навчання української мови
та літератури.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Донченко Тамара Кузьмівна,

**Національний педагогічний
університет**

імені М.П. Драгоманова,

**завідувач кафедри методики
викладання**

української мови та літератури;

кандидат педагогічних наук
Соловець Лариса Огеївна,
Київський міський педагогічний
університет імені Б. Грінченка,
Університетський коледж
викладач-методист української мови і
культурології.

Захист відбудеться “ 30 ” жовтня 2008 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий “ 25 ” вересня 2008 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. В. Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження.

Реформування загальноосвітньої школи в особистісно зорієнтовану зумовлено потребами демократичного суспільства в Україні.

У Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа), якій передували Державна національна програма «Освіта. (Україна ХХІ століття)», Національна державна комплексна програма естетичного виховання, розроблення державних стандартів, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. визначено пріоритетним напрямом розвиток гуманітарного мислення, формування національної свідомості, вільне володіння українською мовою. У Концепції мовної освіти 12-річної школи наголошується на тому, що українська мова має бути засобом самопізнання, саморозвитку й самовираження особистості. Тому і програма з української мови для початкової школи орієнтує вчителя на формування творчої особистості у процесі навчання.

У контексті цієї суспільної потреби особливої ваги набуває основна мета початкової мовної освіти, яка визначається провідною функцією української мови як навчального предмета – формування національно свідомої, духовно багатой, творчої особистості учня, що володіє вміннями комунікативно доцільно використовувати мовні засоби у різних сферах і видах мовленнєвої діяльності.

У шкільному навчанні оволодіння мовою відбувається насамперед на уроках української мови, але найвищі результати досягаються, якщо мовленнєвий розвиток здійснюється під час вивчення всіх предметів. Доцільним є такий підхід до навчання української мови, за якого сам процес її вивчення стає процесом поєднання отриманих знань і вмінь із життям. Важливим засобом реалізації такого підходу є здійснення взаємозв'язків навчання української мови та інших предметів. Наше ж дослідження присвячено розкриттю розвивальних можливостей різних видів мистецтв у процесі мовленнєвого розвитку учнів початкових класів.

З огляду на завдання, які стоять перед сучасною школою, необхідно подолати розрізненість, фрагментарність у навчальному процесі, домогтися системного використання міжпредметної інтеграції (повної – інтегровані курси та часткової – інтегровані уроки) і міжпредметних зв'язків. Проблемі використання міжпредметних зв'язків та міжпредметної інтеграції у процесі навчання приділяється

значна увага як науковцями (психологами, дидактами, методистами), так і вчителями. Інтегроване навчання (за даними останніх наукових досліджень) сприяє усвідомленому засвоєнню знань, гнучкості їх використання, розширює кругозір учнів, сприяє вихованню у них стійких пізнавальних інтересів, формує здатність дитини сприймати явища і факти емоційно, різнобічно і системно. У зв'язку з важливістю означеного методичного підходу необхідно встановити чітку систему взаємозв'язків між різними навчальними предметами, з'ясувати структуру цих взаємозв'язків, виявити їх особливості.

Питання міжпредметної інтеграції має необмежені можливості для вивчення української мови як навчального предмета. Це зумовлено тим, що українська мова є об'єктом вивчення та водночас засобом побудови висловлювань з усіх навчальних дисциплін. У наукових працях найчастіше розглядаються зв'язки мови і літератури як предметів близьких, споріднених, значно рідше – з іншими навчальними предметами, зокрема з природознавчими і суспільними дисциплінами, музикою, образотворчим мистецтвом (Л. Варзацька, Н. Волошина, Н. Голуб, І. Гудзик, Т. Донченко, Н. Миропольська, М. Плющ, О. Хорошківська, М. Чембержі).

Реалізувати означені проблеми спроможна гуманістично зорієнтована педагогіка, яка спрямована на випереджувальне, цілісне, фундаментальне розв'язання основних проблем навчання, синтезує основні напрямки освітнього процесу: особистісно зорієнтоване навчання, креативність, компетентність.

Особистісно зорієнтований підхід до навчання і виховання успішно здійснюється засобами інтеграції, оскільки учень сам у змозі обирати «опорні» знання з різних предметів як у процесі навчання, так і в процесі більш широкої взаємодії з довкіллям. Принцип інтеграції відповідає психічній та фізіологічній природі дитини, сутності самої мови як суспільного явища в його зв'язках з усіма аспектами багатогранного світу, і тому цілком може бути покладений в основу сучасної лінгводидактики.

На уроках української мови не тільки формуються і поповнюються знання молодших школярів з мови і мовлення, а й реалізуються важливі виховні завдання. Саме за допомогою початкових уявлень і знань про діалектичні закономірності розвитку природи і мови закладається у молодших школярів основа світогляду, формується ставлення до історії, культури і літератури, мови свого народу, виховується почуття патріотизму.

Розвиток мовної особистості засобами мистецтва слова досліджували Л. Андропова, О. Аксьонова, Л. Беленька, І. Бех, Г. Бійчук, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Н. Волошина, Н. Вітковська, Т. Донченко, С. Жила, О. Мазуркевич, Л. Мацько, В. Мартиненко, О. Нікіфорова, М. Плющ, О. Савченко, Г. Тарасенко, Т. Цвеліх, З. Шевченко та ін. У працях цих вчених обґрунтовується думка про те, що слово є вагомим засобом естетичного розвитку дитячої особистості, формування її мовленнєвої, естетичної культури.

Культурний досвід учнів, за даними наукових досліджень М. Чембержі, О. Ростовського, Н. Миропольської, складається з багатьох, часто суперечливих, нашарувань, серед яких переважає синтез мистецтв, що сформувався в розвинену індустрію реклами, естради, телебачення, комп'ютерних технологій. Більшу довіру в школярів нині викликає візуальний образ, аніж літературний. Школярі гублять

зв'язок з художньо-естетичним кодом слова. Цим зумовлюється руйнація здатності сприймати і створювати виразне не лише в мистецтві, а й у житті: мову підмінює її сурогат, феномен художнього стає розмитим, внаслідок чого дитині важко відділити мистецтво від його неякісної імітації. У зв'язку з цим постає гостра необхідність поєднати освіту й виховання з культурою, яка є середовищем, що вирощує і духовно збагачує особистість.

Особливо перспективним є спосіб пізнання рідної мови через розв'язання мовленнєвих завдань, які реалізуються системою комплексних вправ за рівнем творчості, мірою допомоги та способами інтеграції видів художньої діяльності, що програмує органічне поєднання різних видів дитячої творчості в одній художній дії. Досягти цієї єдності можна тільки за допомогою інтеграції та оптимізації навчання (В. Онищук, О. Савченко, Н. Свіріна, В. Паламарчук, А. Хуторської).

Аналіз програмно-методичного забезпечення шкільного курсу української мови засвідчує, що програми і підручники з української мови зорієнтовані на розвиток мовної особистості, однак їх авторами більше уваги приділяється формуванню й удосконаленню прийомів пізнавальної діяльності і значно менше – опануванню узагальнених способів навчальної та мовленнєвої діяльності, креативних умінь, пов'язаних із самостійним здобуттям знань, необхідних для подальшої освіти і самоосвіти.

За даними аналізу наукової, методичної, навчальної літератури з досліджуваної проблеми залишається не з'ясованою низка важливих лінгводидактичних проблем, а саме:

- недостатньо досліджені розвивальні можливості інтегрованої діяльності, способи інтеграції змісту навчальних предметів і видів художньої діяльності з метою активізації словесної творчості;

- не з'ясовано, які саме форми, прийоми навчання є найбільш перспективними, яким має бути дидактичний матеріал.

Отже, **актуальність дослідження** зумовлена, по-перше, потребою детальнішої розробки означеної проблеми в теоретичному і практичному аспектах сучасної лінгводидактики; по-друге, необхідністю розв'язати одну з основних педагогічних проблем загальноосвітніх шкіл – формування у молодших школярів узагальнених умінь сприймати, відтворювати, будувати і вдосконалювати тексти різних типів, стилів, жанрів засобом інтеграції видів художньої діяльності.

Мовленнєвий розвиток молодших школярів засобом інтеграції видів художньої діяльності сприяє вихованню у дітей національної гідності і свідомості, гуманістичних ідеалів; повнішому забезпеченню повноцінних умов для розкриття духовного світу дитини, розвиткові уяви дитини, формуванню узагальнених пізнавальних і мовленнєвих умінь.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дослідження тісно пов'язана зі змістом чинних програм з української мови для загальноосвітніх шкіл, а також головними напрямками досліджень лабораторії навчання української мови і літератури Інституту педагогіки АПН України, зокрема з темою: «Науково-методичне забезпечення системи навчання української мови як рідної в середній загальноосвітній школі», 2000-2004 рр.; реєстраційний № 0102U000311, протокол № 62 від 24 січня 2002 р.

Метою дослідження є практичне обґрунтування і створення моделі мовленнєвого розвитку молодших школярів засобом інтегрованої художньої діяльності під час вивчення української мови та експериментальна перевірка її на базі ряду шкіл України.

Відповідно до мети визначено **основні завдання дослідження**:

- для з'ясування вихідних теоретичних положень дослідження проаналізувати філософські, мистецтвознавчі, психолінгвістичні, мовознавчі, психолого-педагогічні та лінгводидактичні джерела з досліджуваної проблеми;
- вивчити реальний стан мовленнєвого розвитку молодших школярів засобом інтегрованої художньої діяльності та з'ясувати рівень сформованості їхніх мовленнєвих умінь;
- визначити лінгводидактичні умови, за яких можна поглибити потенційний мовленнєвий розвиток учнів у ході мистецької спрямованості навчання;
- створити модель мовленнєвого розвитку засобом інтегрованої художньої діяльності: а) з'ясувати способи добору літературних і мистецьких творів для створення мовленнєвих ситуацій на уроці; б) розробити систему комплексних вправ за ступенем самостійності, рівнем творчості та способами інтеграції видів художньої діяльності, види і форми проектної діяльності; в) розробити критерії сформованості мовленнєвих умінь засобом інтегрованої художньої діяльності і встановити динаміку мовленнєвого розвитку учнів 1-4 класів;
- перевірити ефективність запропонованої методики в сучасній шкільній практиці.

Об'єктом дослідження є процес розвитку українського усного і писемного мовлення молодших школярів загальноосвітніх шкіл.

Предмет дослідження – змістовий, мотиваційний та операційний компоненти моделі мовленнєвого розвитку учнів початкових класів засобом інтегрованої художньої діяльності на основі діяльнісного, комунікативного, соціокультурного підходів до організації особистісно зорієнтованої мовної освіти.

Гіпотеза дослідження полягає у твердженні, що ефективність формування мовленнєвих умінь засобом інтегрованої художньої діяльності підвищується за умов:

- трансформації змісту, структури, методів, засобів, організаційних форм пізнання в системі особистісно зорієнтованого навчання;
- спрямованості системи інтегрованих уроків на механізми мовлення, структуру сприймання і переробки інформації, структуру уяви і мовленнєвої діяльності, загальний розвиток дитини (зону найближчого розвитку) з метою досягнення раціонального співвідношення емоційно-образної та логіко-понятійної діяльності учня у структурі навчально-виховного процесу;
- постійної опори на узагальнені способи пізнавальної і мовленнєвої діяльності стосовно етапів навчання, які ґрунтуються на раціональному використанні внутрішньопредметних, міжпредметних зв'язків та на зв'язках між різними знаковими системами (мовою, літературою, природознавством, історією, музикою, образотворчим мистецтвом);
- поетапного характеру управління пізнавальною і мовленнєвою діяльністю.

Загальну методологію дослідження складають

– філософські положення про безпосередній зв'язок мови і культури (В. Гумбольдт, К. Юнг); про рідне слово як засіб розвитку людини (О. Потебня); про слово як виховний чинник особистості (К. Ушинський, І. Огієнко, В. Сухомлинський);

– теорія мовленнєвої діяльності (О. Леонт'єв, М. Жинкін); дані психолого-педагогічної науки про структуру сприймання й уяви (Ж. Піаже); лінгводидактичні ідеї особистісно зорієнтованого національного навчання (Ш. Амонашвілі, Е. Бондаревська, Г. Костюк, В. Сухомлинський, Г. Токмань, А. Фасоля, М. Холодна, А. Хуторської, І. Якиманська);

– дані психології про особливості сприймання учнями початкових класів літературних і мистецьких явищ та основні види художнього (дійового, дискурсивного, ейдетичного) мислення (Л. Виготський, В. Клименко, О. Нікіфорова).

Для реалізації поставлених завдань використовувалися такі **методи наукового дослідження**:

теоретичні – *теоретичний аналіз* філософських, мистецтвознавчих, психолінгвістичних, психолого-педагогічних, лінгводидактичних джерел для вивчення стану і теоретичного обґрунтування досліджуваної проблеми; узагальнення досвіду роботи вчителів молодших класів; *аналіз навчальних програм, підручників і посібників* з української мови і читання, природознавства, музики, образотворчого мистецтва, українознавства та шкільної документації (календарно-тематичних планів, журналів і зошитів) для визначення теоретико-методичних засад;

емпіричні – *діагностичні* методи (анкетування, тестування, бесіди); *обсерваторні* методи (аналіз результатів навчально-пізнавальної діяльності, педагогічне спостереження за мовленнєвим розвитком особистості засобом інтеграції видів художньої діяльності) для визначення рівня мовленнєвих умінь учнів; *експериментальні* методи (педагогічний експеримент – констатувальний, пошуковий, формувальний і контрольний етапи) для з'ясування ефективності й впровадження розробленої методичної моделі; методи *математичної* статистики для обробки експериментальних даних щодо сформованості мовленнєвих умінь учнів початкових класів засобом інтегрованої художньої діяльності.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась автором дослідження й учителями початкових класів на базі загальноосвітніх навчальних закладів Києва, Ніжина, Львова, Житомира, Київської і Житомирської областей. Експериментом було охоплено 1896 учнів 1-4 класів ЗНЗ і Вищого мистецького коледжу Київської дитячої Академії мистецтв.

Автор особисто брав участь в експериментальній перевірці розроблених положень і рекомендацій, надаючи консультативну, організаційну й методичну допомогу вчителям загальноосвітніх навчальних закладів та колегам Вищого мистецького коледжу Київської дитячої Академії мистецтв.

Організація та етапи дослідження. Робота над дослідженням проводилась у чотири етапи впродовж 1998-2007рр.

На першому етапі (1998-2001 рр.) було визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження; висунуто гіпотезу про ефективні засоби мовленнєвого розвитку; вивчалася філософська, лінгвістична, мистецтвознавча, психолого-

педагогічна й методична література з окресленої проблеми з метою з'ясування теоретичних засад дослідження.

На другому етапі (2001-2002 рр.) проведено констатувальні зрізи і проаналізовано їх результати; з'ясовано наявні рівні мовленнєвого розвитку учнів 1-4 класів; розроблено методичку формульованого експерименту, а саме: обґрунтовано лінгводидактичні засади змісту, методів, організаційних форм інтегрованих уроків рідної мови і мовлення; розроблено теоретичну модель мовленнєвого розвитку молодших школярів засобом інтегрованої художньої діяльності та систему інтегрованих уроків рідної мови і мовлення в 1-4 класах.

На третьому етапі (2002-2006 рр.) проведено дослідне навчання за розробленою авторською програмою інтегрованого курсу розвитку українського мовлення («Святині рідної землі») та системою інтегрованих уроків у 1-4 класах, а також пошуковий, формульовальний та узагальнювальний експерименти, у процесі яких з'ясовано критерії та рівні сформованості мовленнєвих умінь учнів початкових класів, досліджено динаміку мовленнєвого розвитку учнів засобом інтеграції видів художньої діяльності; визначено вплив запропонованої методички на оптимізацію навчальної діяльності, мовленнєвий розвиток особистості, формування естетичної сприйнятливості.

На завершальному етапі (2006-2007 рр.) продовжено узагальнювальний, пошуковий та контрольний експерименти, здійснено опис експериментальної перевірки ефективності моделі мовленнєвого розвитку учнів засобом інтегрованої художньої діяльності, розроблено рекомендації для вчителів і студентів педагогічних факультетів, проведено кількісний та якісний аналіз здобутих результатів, сформульовано загальні висновки дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше створено модель мовленнєвого розвитку особистості засобом інтегрованої художньої діяльності, структурними блоками якої є: а) *підсистема* текстів та мистецьких творів (музика, прикладне, образотворче, монументальне мистецтво, хореографія, театральне мистецтво); б) *підсистема* комплексних завдань за ступенем самостійності та рівнем творчості, способами інтеграції видів діяльності відповідно до структури навчально-виховного процесу, окремим компонентом якої є розширення кругозору, збагачення словника та граматичної будови мовлення учнів як передумови, що формує здатність особистості займати активну позицію в житті й пізнанні; в) *підсистема* проектної, інтерактивної діяльності учнів; г) *підсистема* керування сприйманням, мисленням, уявою, мовленнєвою творчістю у структурі інтегрованого уроку української мови і мовлення.

Теоретичне значення дослідження. У роботі визначено принципово важливі методичні підходи до опанування мовних знань і мовленнєвого розвитку молодших школярів засобом інтегрованої художньої діяльності, зокрема зорієнтованість змісту, методів, форм, засобів навчання і розвитку особистості на формування національного характеру, досягнення нею ціннісних орієнтацій з опорою на провідні види діяльності (ігрову, дослідницьку, художню) як визначальний фактор особистісного розвитку (Ш. Амонашвілі, Г. Костюк, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський) та структурування навчального матеріалу на основі узагальнених

предметних структур і узагальнених способів діяльності (В. Давидов, П. Ерднієв, Л. Занков);

– розроблено способи добору і використання мистецьких і літературних творів у процесі мовленнєвого розвитку засобом інтегрованої художньої діяльності;

– з'ясовано критерії визначення рівнів мовленнєвого розвитку особистості засобом інтеграції видів художньої діяльності, завдяки чому досягається системність дослідження пізнавальних процесів, з'ясовано динаміку мовленнєвого поступу молодших школярів під час вивчення української мови.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані в процесі навчання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах, спеціалізованих школах естетичного спрямування; під час розробки спецкурсів з проблем організації словесної творчості учнів, створення навчальних посібників з української мови для 1-4 класів, методики викладання української мови на педагогічних факультетах педагогічних університетів; під час підвищення кваліфікації вчителів початкових класів, удосконалення змісту шкільних підручників, програм із української мови.

Вірогідність і аргументованість одержаних результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень; системним використанням методичних підходів до проблеми дослідження (філософських, психолого-педагогічних, лінгвістичних, психолінгвістичних, лінгводидактичних і методичних); застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних його предмету і завданням, упровадженням апробованої методики; кількісною й якісною обробкою здобутих експериментальних даних на основі розробленої системи критеріїв сформованості мовленнєвих умінь учнів 1-4 класів засобом інтегрованої художньої діяльності.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися через організацію дослідного навчання на 1-4 курсах (класах) Вищого мистецького коледжу Київської дитячої Академії мистецтв за розробленою авторською програмою інтегрованого курсу розвитку українського мовлення молодших школярів і системою інтегрованих уроків, а також шляхом популяризації ідей на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми формування мовної особистості учнів середніх загальноосвітніх закладів» (м. Рівне, 2006 р.), науково-практичних конференціях Інституту педагогіки АПН України (м. Київ, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007 рр.) та II Міжнародному конгресі «Українська освіта у світовому часопросторі» (м. Київ, 2007 р.).

Упровадження результатів дослідження в практику здійснювалося в школах різних регіонів країни: **м. Києва**: Вищому мистецькому коледжі Київської дитячої Академії мистецтв (юних студентів (учнів) 1-4 класів театрального, образотворчого, музичного, хореографічного факультетів), ліцеї «Голосіївський», № 241, Києво-Печерському ліцеї «Лідер» № 171 (довідка № 73 від 15.04.2004 р.); **Київської області**: м. Переяслав-Хмельницького: ЗНЗ № 1, № 6, № 7 (ліцейні класи) (довідка № 71 від 22.10.2003 р.), Германівській гімназії II-III ступенів Обухівського району (довідки №№ 42, 43, 44 від 20.02.2003 р.); **Чернігівської області** – ЗНЗ №5 м. Ніжина (довідка № 08.06.2004 р.); **м. Львова**: ЗНЗ № 4, № 62 (довідка № 611 від

23.07.2004р.); м. *Житомира* – ЗНЗ № 28 (I – III ступенів), *Житомирської області* – Ярунському ЗНЗ № 1 Новоград-Волинського району (довідка № 81 від 07.06.2004 р.).

Основні результати дисертаційного дослідження висвітлювалися на засіданнях та науково-практичних семінарах Вищого мистецького коледжу Київської дитячої Академії мистецтв, лабораторії методики навчання української мови і літератури Інституту педагогіки АПН України, у майстер-класах, у лекціях для студентів Вищого мистецького коледжу Київської дитячої Академії мистецтв.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 15 праць, із них 4 статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 методичний посібник (у співавторстві).

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (225 найменувань, з них іноземною мовою – 7). Повний обсяг дисертації становить 196 сторінок, з них основного змісту – 180 сторінок. У роботі вміщено 6 таблиць, 10 діаграм, 12 рисунків.

Основний зміст дисертації

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання й методи дослідження, сформульовано гіпотезу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення здобутих результатів, охарактеризовано методи та етапи експериментально-дослідної роботи; подано відомості про вірогідність, апробацію, можливості впровадження результатів дослідження в практику загальноосвітніх шкіл.

У **першому розділі** – «**Теоретичні засади розвитку мовлення засобом інтеграції видів художньої діяльності**» – висвітлюється одна із провідних розвивальних функцій особистісно зорієнтованої освіти – міжпредметна інтеграція; розглядаються філософські, психолого-педагогічні, психолінгвістичні та лінгводидактичні засади дослідження; з'ясовується стан досліджуваної проблеми в програмно-методичному забезпеченні початкової освіти і практиці загальноосвітніх навчальних закладів; встановлюється рівень сформованості мовленнєвого розвитку учнів початкових класів засобом інтегрованої художньої діяльності.

На основі аналізу наукових джерел розкрито філософський аспект проблеми мовленнєвого розвитку, безпосередні зв'язки мови і культури, роль слова як засобу розвитку і виховання особистості.

Вивчення праць Л. Блумфілда, Л. Виготського, В. Гумбольдта, М. Жинкіна, І. Огієнка, Ч. Осгуда, О. Потебні, В. Сухомлинського, Е. Сепіра, К. Ушинського, Х. Штейнталя, К. Юнга дало можливість з'ясувати важливі для експериментального дослідження лінгвістичні й психолінгвістичні основи, зокрема взаємозв'язок мови і мовлення, мовлення і мислення, мовлення і творчості. Розкриття означених понять здійснюється в контексті породження і сприймання мовлення, функціонування і будови психічного відображення реальності, що опосередковує життя індивідів.

З погляду лінгвістики, мова розглядається як феномен психічного стану активності людини, народу в цілому, їхньої діяльності взагалі. Процес переходу думки в слово відбувається, як встановлено в дослідженнях Л. Виготського, у

вигляді перетворення особистісного смислу в загальнозрозуміле значення. Проте цьому процесу передує важливий етап, а саме: *думка народжується не від іншої думки, а від різних потреб людини, від тієї сфери, яка охоплює всі наші захоплення, емоції, мотиви тощо. Іншими словами, за думкою криється мотив, тобто те, заради чого ми говоримо. Мотив – перша інстанція в зародженні мови. Він – і остання інстанція у зворотному процесі – процесі сприйняття і розуміння сказаного, оскільки ми розуміємо не мову, і навіть не думку, а те, заради чого висловлюється наш співбесідник. Даний процес відбувається не раптово, він здійснюється у внутрішньому мовленні.*

Внутрішня мова – це не «мова про себе», це мова, яка складається з головних схем слів, які містять у собі основну інформацію. Оскільки думка несе в собі ту інформацію, про яку йтиметься, то те, що сказано в предметі мовлення, Л. Виготський називає «рема». Отже, *внутрішнє мовлення – «це набір рем майбутнього висловлювання» – усного або писемного мовлення. Внутрішнє мовлення нерозривно пов'язане із зовнішнім – усним та писемним.*

Зв'язне (монологічне) мовлення – це процес, діяльність мовця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань. Продуктом же означеного процесу є *текст, тобто сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом, темою і головною думкою висловлювання за допомогою мовних, лексичних й інтонаційних засобів.*

Будуючи висловлювання (усне чи писемне), автор спирається на наявний у нього запас слів і граматичних моделей. Це матеріал довготривалої пам'яті. Другий компонент довготривалої пам'яті – запас уявлень і понять про навколишнє, здобутий у різні моменти життя.

Крім довготривалої пам'яті, у процесі мовлення важлива роль належить оперативній пам'яті. Вона діє декілька секунд, відбирає із довготривалої пам'яті синтаксичні схеми і включає в неї слова. *Сутність оперативної пам'яті зводиться до двох функцій – 1) утримання двох написаних чи сказаних слів під час побудови речення; 2) випередження двох сусідніх синтаксично зв'язаних слів і так у ланцюгу всього речення, тексту.*

Створення монологу починається з авторського задуму. Він теж формується в механізмі утримання і випередження, але стосується не окремого речення, а всього висловлювання, спрямовує весь хід думки під час його будови. Зміст, методи, форми оволодіння монологічним мовленням співвідносяться, як встановлено О.Леонтьєвим, з етапами мовленнєвої діяльності мовця, його структурними компонентами (орієнтація, планування, реалізація і контроль). Авторський задум народжується з певних мотивів спілкування, потреби розповісти про якісь події, довести своє твердження, описати істотні ознаки явищ дійсності. З огляду на певну мету і ситуацію спілкування *викристалізовується намір: про що скажемо (напишемо)?, як?, з якою метою?*

Орієнтація у завданнях і обставинах спілкування – це **перший етап** структури мовленнєвої діяльності. І саме на цьому етапі мовець стикається з об'єктивною трудністю. Під час сприймання предмети дійсності даються нашій свідомості нерозчленовано, злито. Щоб передати послідовно думки про предмет, який ми сприймаємо, слід виокремити його ознаки в їх взаємозв'язках; визначити,

які з них головні, і підпорядкувати їм другорядні, уточнювальні, пояснювальні; передати цю складну залежність ознак предмета відповідними мовними засобами. Наш виклад має бути таким виразним і чітким, щоб той, до кого звернене наше мовлення, міг одержати точні уявлення про предмет, який ми сприймаємо і повідомляємо про нього. Іншими словами, *під час побудови тексту виникає необхідність стати на точку зору адресата нашого мовлення, чітко уявляти хід усієї думки*, тобто необхідний **випереджувальний синтез всього тексту**.

Урахування автором оцінок тих, хто слухає або читає висловлювання, допомагає йому здійснити свій задум. *Орієнтованість на адресата мовлення і є зворотним зв'язком, критикою власного тексту* (М. Жинкін).

Другий етап мовленнєвої діяльності – планування. Автор обмірковує попередній план розгортання задуму. Накреслює основну тезу висловлювання, його серцевину, знаходить підхід до цього центру, потім обмірковує висновки і завершальну частину. Цей план спочатку схематичний, не розгорнений у деталях. Він безперервно уточнюється, змінюється у процесі творчості.

Коли якась частина висловлювання вже знайшла своє словесне вираження, автор, обмірковуючи подальший хід думки, бере до уваги те, що вже створено. Зміст уже побудованого фрагмента постає у згорненому, узагальненому вигляді. **Промовлені чи написані слова перетворюються на код внутрішнього мовлення** – зорові уявлення, різноманітні схеми, блоки. У такому самому коді відбувається планування наступних частин твору.

Працюючи над продовженням висловлювання, автор порівнює компоненти свого тексту з кращими варіантами, вносить поправки, коригує своє мовлення. Передача думки мовними засобами та удосконалення свого мовлення – це наступні етапи структури мовленнєвої діяльності – **третій і четвертий**.

Отже, процес творення тексту поділяється на чотири етапи: 1) орієнтування в умовах спілкування; 2) планування ходу думки; 3) добір найбільш відповідних мовних засобів для її вираження; 4) забезпечення зворотного зв'язку.

Усі **чотири** етапи монологічного мовлення (**орієнтування, планування, реалізація і контроль**) постійно чергуються, перебувають у постійній взаємодії.

Розвиток мовлення (або мовленнєвий розвиток школярів) як ширше поняття становлячи єдине ціле, порівняно з розвитком зв'язного мовлення, включає в себе: а) розвиток мовленнєвої компетенції школярів, опанування узагальнених способів мовленнєвої діяльності; б) засвоєння учнями властивостей гарного мовлення і дотримання їх вимог; в) збагачення мовного запасу учнів словами і граматичними конструкціями; г) оволодіння мовними нормами літературної мови, у тому числі стилістичними; д) формування в учнів умінь і навичок сприймати, продукувати й оцінювати тексти різних жанрів, типів, стилів. Увесь обсяг завдань, пов'язаних з розвитком мовлення, найповніше відображає термін «мовленнєвий розвиток».

Кінцева мета навчання української мови – мовленнєвий розвиток учнів, тому система уроків, що передбачає опрацювання будь-якої лінгвістичної теми, має узгоджуватися із цією метою, яка і є головним критерієм її ефективності.

Використання потенційних можливостей мовленнєвого розвитку учнів закладено в сучасній програмі й концепції з української мови, яка будується на засадах особистісно зорієнтованого навчання. Вивчення мовних і мовленнєвих явищ

має здійснюватись на основі системи текстів з огляду їх соціокультурних, дидактичних і розвивальних функцій. Спеціально дібрані тексти є ефективним способом прилучення дітей до духовної культури народу, розширення їхнього кругозору, формування особистісного бачення краси, добра, істини, правди. Особистісно зорієнтована мовна освіта утверджує своїм пріоритетом і цінністю особистість учня як суб'єкта культури, життя, навчально-виховного процесу. Однією з провідних розвивальних функцій особистісно зорієнтованої мовної освіти, що ґрунтується на провідному принципі природовідповідності, є міжпредметна інтеграція.

У дидактиці та лінгводидактиці (О. Біляєв, Л. Варзацька, Л. Скуратівський, А. Хуторської) зміст інтегрованого навчання з'ясовується через фундаментальне поняття **метапредмета**, який є системоутворювальним. Сутність метапредметного навчання полягає у визначенні системи особистісно значущих навчальних змістів учня, яка формується в процесі взаємодії його з глибокими основами світу та усвідомленням цієї взаємодії. Найбільш перспективними типами інтеграції є: а) інтеграція за змістом навчальних предметів, б) видами пізнавальної діяльності, в) поєднанням обох названих типів.

З позицій теорії ноосфери (В.Вернадський) обґрунтовано можливості гармонізації педагогічних впливів освітнього процесу на особистість, яка досягається системним підходом до аналізу сприймання, уяви, мислення, емоційно-вольової сфери учня та використанням означених психічних явищ відповідно до структури основних етапів сприймання інформації людиною під час формування мовних і комунікативних умінь (Ж. Піаже).

Новітні дані психології і психолінгвістики про особливості сприймання, уяви, образного мислення, становлення емоційно-чуттєвої та логіко-понятійної сфери особистості у їхньому нерозривному взаємозв'язку; про основні види мислення (дійове, дискурсивне, ейдетичне) орієнтують на створення моделі мовної освіти та мовленнєвого розвитку засобом інтеграції видів художньої діяльності з урахуванням вікових, типологічних, національних особливостей учнів молодшого шкільного віку.

Розвивальні можливості міжпредметної інтеграції ґрунтуються на мотиваційній сфері та розвитку уяви як провідного психічного процесу становлення творчої особистості, визначають методичні засади мовленнєвого розвитку молодших школярів засобом інтегрованої художньої діяльності.

Отже, теоретичні засади мовленнєвого розвитку молодших школярів засобом інтеграції видів художньої діяльності ґрунтуються на таких лінгводидактичних положеннях: 1) міжпредметна інтеграція є однією з провідних розвивальних функцій особистісно зорієнтованої освіти та її провідного принципу – природовідповідності; 2) системний підхід до аналізу сприймання, уяви, мислення, емоційно-вольової сфери учня є визначальним напрямом гармонізації педагогічних впливів освітнього процесу на особистість.

У **другому розділі – «Експериментально-дослідне навчання за пропонуваною методикою»** обґрунтовано теоретичну модель мовленнєвого розвитку учнів 1-4 класів засобом інтегрованої художньої діяльності, з'ясовано зміст

і організацію структури дослідження, проаналізовано результативність методики мовленнєвого розвитку засобом інтегрованої художньої діяльності.

В умовах особистісно зорієнтованої освіти мовний матеріал розглядається не самостійним предметом пізнання, а як засіб і умова розвитку мислення, творчих здібностей, формування комунікативної компетентності особистості та особистісної освітньої траєкторії. Перспективними засобами в організації словесної творчості є: 1) система комплексних вправ за мірою допомоги, рівнем творчості та способами видів художньої діяльності; 2) проектна діяльність, яка органічно поєднується з системою комплексних вправ у структурі навчально-виховного процесу.

Актуальність створення особистісно зорієнтованої методики мовленнєвого розвитку засобом інтеграції видів художньої діяльності підтверджується здобутими результатами констатувального зрізу. Виявлено, що учні 1-4 класів відчують значні труднощі в опануванні важливими опорними загальнонавчальними і мовленнєвими вміннями, які є базовими компонентами програми з української мови, як от: вміння поширювати словосполучення, речення словами; встановлювати зв'язки слів у реченні; влучно добирати заголовок (який співвідноситься з темою чи головною думкою висловлювання); навички редагування. На становлення духовно багатішої мовної особистості засобом інтеграції видів художньої діяльності орієнтують чинні програми, підручники, посібники з рідної мови та предметів мистецького циклу.

Сутність означеної теоретичної моделі розвитку мовлення засобом інтегрованої художньої діяльності узагальнено представлено рисунком (див. рис. 1).

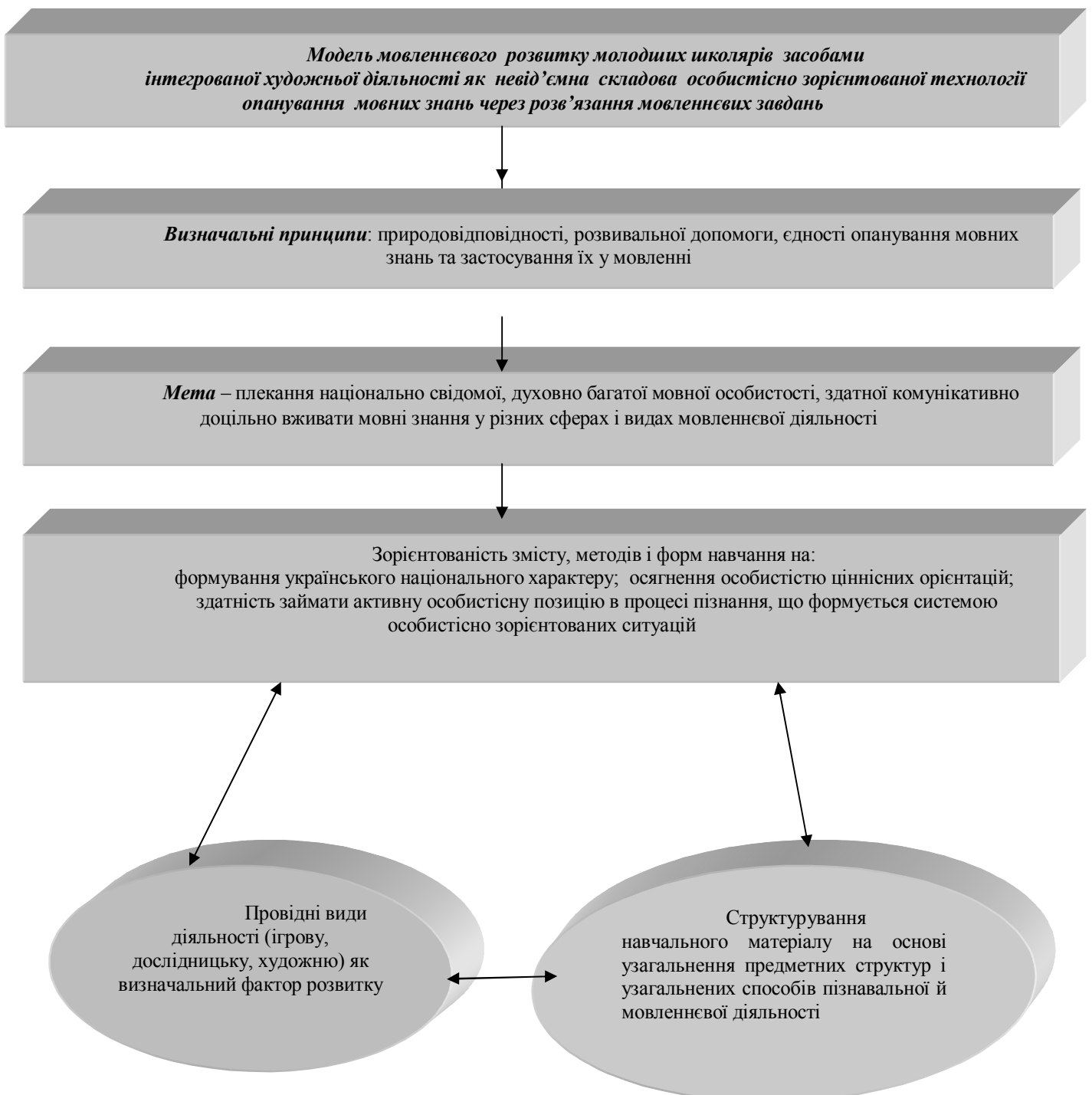
Визначальними умовами ефективності створеної моделі мовленнєвого розвитку засобом інтегрованої художньої діяльності є зорієнтованість змісту, методів і форм пізнання на формування українського національного характеру; досягнення особистістю ціннісних орієнтацій; здатність займати активну особистісну позицію в процесі пізнання. В процесі структурування навчального матеріалу оптимально поєднуються: 1) опора на провідні види діяльності особистості, як визначальний фактор її розвитку та 2) метод формування узагальнених предметних структур та узагальнених способів пізнавальної і мовленнєвої діяльності, завдяки чому досягається гармонізація педагогічних впливів на особистість, формуються у школярів змістоутворювальні мотиви, оргдіяльнісні вміння.

Структура інтегрованого уроку української мови і мовлення, її основні етапи (формування задуму висловлювання, творення тексту, оцінка та удосконалення створених висловлювань) співвідносяться з **етапами мовленнєвої діяльності: орієнтування, планування, реалізація і контроль**. З огляду на головні завдання кожного етапу творення висловлювання, тему соціокультурної і змістової ліній, вікові типологічні національні особливості особистості, встановлено **специфіку добору** літературних текстів, творів інших видів мистецтв та **способи їх використання в процесі конструювання комплексних вправ** стосовно етапів: **а) формування задуму висловлювання, б) творення текстів, в) редагування, рефлексії**.

На етапі **формування задуму висловлювання** з огляду на його основні завдання – мотивацію, актуалізацію суб'єктного досвіду, опорних знань та активізацію мовних засобів доцільними є два способи використання текстово-художнього матеріалу:

перший спосіб – орієнтує на **використання творів**, які являють собою **синтез мистецтв**, спонукають до різних видів імпровізованої мовленнєвої діяльності та розвивають узагальнені уміння зв'язного мовлення, а саме: а) одночасне виконання виразного читання поезії та музичного вокалізу; б) пластичний етюд у музичному супроводі; в) виконання емблем, символів, ілюстрацій у музичному супроводі; г) драматизацію легенд; ґ) роздуми учнів про засоби виразності у різних видах мистецтв;

другий спосіб – передбачає **поєднання текстів** поезій народних пісень, віршованих загадок, легенд, міфів, казок, які поєднуються із **різними видами імпровізованої і підготовленої мовленнєвої та художньої діяльності учнів**, зокрема

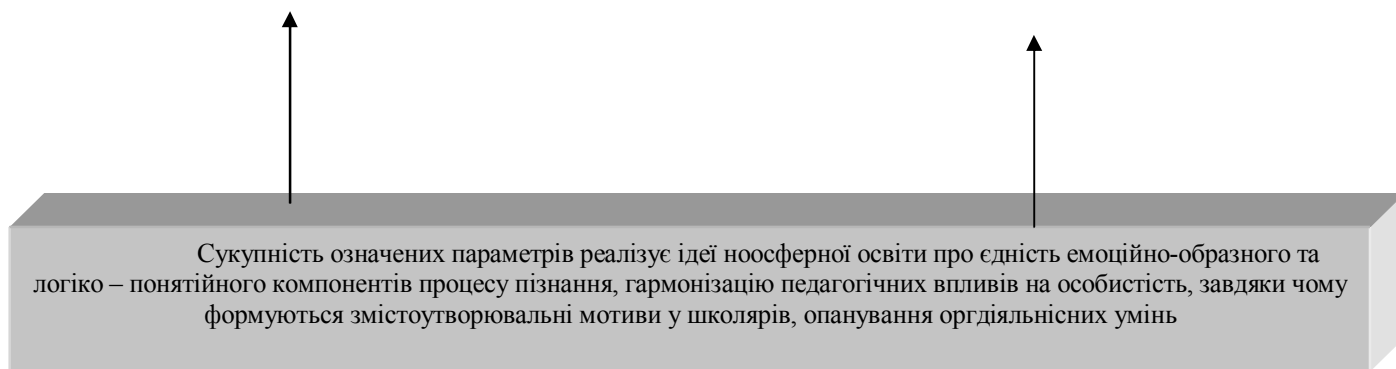

Рис.1. Модель мовленнєвого розвитку молодших школярів засобом інтегрованої художньої діяльності

а) складання словесних, графічних, хореографічних малюнків; б) драматизація; в) сприймання музичних і літературних творів; г) спостереження за ілюстрацією; г) зіставлення явищ музики і живопису, виконання малюнків за їх мотивами.

Найістотнішим в методиці організації словесної творчості є опора на асоціативні ряди особистості, які активізують творчу уяву, а не пригнічують вільний потік уявлень, вражень, думок.

На етапі творення текстів використовувався *третій спосіб*, на якому програмується інтегрування поезії із суголосними мистецькими творами (інструментальною, вокальною музикою і взірцями прикладного, монументального та образотворчого мистецтва), а саме: а) виразне читання, розповідь у музичному супроводі; б) мелодекламація, імпровізовані розповіді; в) слухання та виконання вокальних творів *a cappella* (без супроводу); г) драматизація; г) словесне, графічне малювання, хореографічне малювання; д) зіставлення односюжетних творів літературного і образотворчого мистецтв.

На етапі колективного обговорення, редагування, рефлексії з метою розкриття перед дитиною нових обріїв словесної та художньої творчості використовуються всі три способи інтегрованої художньої діяльності. Специфічним для означеного етапу є добір літературних, мистецьких творів, що характеризується складнішою образною системою, оригінальністю творчої манери автора.

У процесі експериментального навчання особливо плідними виявились такі прийоми: організація сенсорного досвіду дітей, зокрема спостережень за явищами і предметами природи як один із перспективних способів підготовки до сприймання мистецьких творів; зіставлення явищ і фактів видів мистецтв різних часів і епох; аналіз мистецьких творів у єдності змісту і форми, розкриття засобів їх виразності під час сприймання, що спонукають учнів співпереживати, зримо уявляти героїв, події, факти, висловлювати оригінальні оцінні судження.

Вивчення динаміки мовленнєвого розвитку особистості в процесі апробації експериментальної моделі здійснювалось на основі розроблених **критеріїв**

сформованості комунікативних умінь, які ґрунтуються на сукупності таких параметрів:

- ступінь творчої активності (за зразком, конструктивний чи творчий), міра допомоги;
- аналітична, аналітико-синтетична чи синтетична діяльність;
- тип, стиль, жанр висловлювання в усній чи писемній формі, різні види мовленнєвої діяльності;
- якості особистості (когнітивні, креативні, оргдіяльнісні);
- способи інтеграції видів художньої діяльності, видів проектної діяльності молодших школярів.

Такий системний підхід для з'ясування динаміки мовленнєвого розвитку учнів експериментальних та контрольних класів забезпечує вірогідність одержаних наукових результатів, оскільки дає можливість комплексно вивчити розвиток психічних процесів особистості, таких як: **сприймання, уяви, мислення, пам'яті, моторики, мотосенсорики**. За сукупністю означеної системи параметрів визначено три рівні опанування комунікативних та мовних умінь, а саме:

I рівень опанування окремих умінь монологічного мовлення на аналітико-синтетичному та конструктивному рівнях;

II рівень опанування опорних умінь та навичок грамотного письма;

III рівень сформованості творчих умінь користуватися сукупністю узагальнених способів мовленнєвої діяльності під час побудови конструктивних та конструктивно-творчих робіт.

У процесі дослідного навчання встановлено динаміку мовленнєвого розвитку учнів експериментальних класів, які виявили порівняно з контрольними класами вищі показники сформованості: 1) *окремих комунікативних умінь* на аналітико-синтетичному, репродуктивно-конструктивному та конструктивному рівнях – на 14,9%; 2) *творчих (креативних) умінь* користуватися сукупністю узагальнених способів мовленнєвої діяльності під час побудови письмових конструктивних та конструктивно-творчих робіт, виражати оцінні судження; висловлювати емоційне ставлення до почутого (зображеного) засобом інтегрованої художньої діяльності; користуватися оргдіяльнісними вміннями – на 22,35% (рис.2).

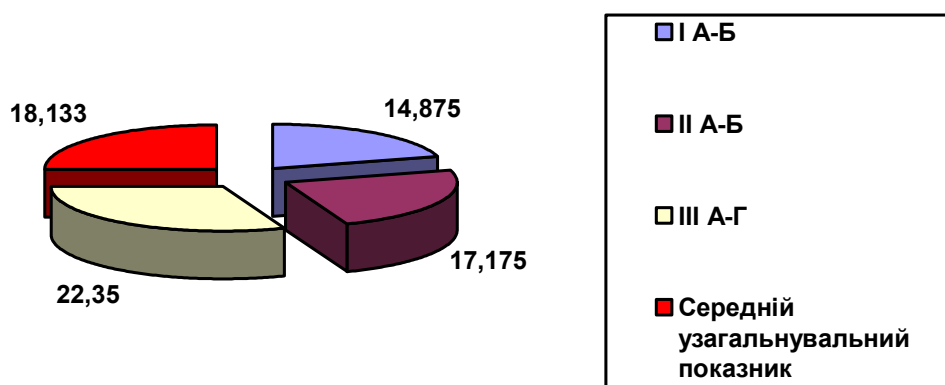

Рис.2 Якісні показники динаміки мовленнєвого розвитку молодших школярів

Сукупний показник сформованості умінь зв'язного мовлення засобами інтегрованої художньої діяльності, що свідчить про істотну перевагу експериментальної методики мовленнєвого розвитку засобом інтегрованої художньої діяльності, складає **18,13%**.

Отже, визначальними умовами ефективності створеної моделі мовленнєвого розвитку засобом інтегрованої художньої діяльності є зорієнтованість змісту, методів, форм пізнання на формування українського національного характеру; осягнення особистісно цінних орієнтацій; опора на провідні види діяльності особистості та метод формування узагальнених предметних структур, узагальнених способів мовленнєвої діяльності. Встановлено три основні способи добору літературних текстів та творів інших видів мистецтв, способи їх використання в процесі конструювання комплексних вправ з огляду на основні завдання кожного з етапів творення висловлювання, тему соціокультурної змістової лінії, особливості виучуваного матеріалу, вікові, типологічні, національні особливості особистості; вивчено динаміку мовленнєвого розвитку особистості в процесі апробації експериментальної моделі на основі розроблених критеріїв сформованості комунікативних умінь, які ґрунтуються на системному підході до аналізу емоційно-вольової сфери молодших школярів.

У ході проведеної експериментальної перевірки встановлені три рівні опанування комунікативних та мовних умінь: I рівень – опанування окремих когнітивних умінь на аналітико-синтетичному та конструктивному рівнях (якісні показники складають від 11% - до 18,75%); II – рівень опанування опорних умінь та навичок грамотного письма (від 16,75% - до 17,6%); III – рівень сформованості творчих умінь користуватись сукупністю узагальнених способів мовленнєвої діяльності під час побудови конструктивних та конструктивно-творчих робіт (від 15% – 23,5% – до 31,5%). Такий системний підхід для встановлення динаміки мовленнєвого розвитку учнів експериментальних та контрольних класів забезпечує вірогідність одержаних наукових результатів.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури дав змогу виявити теоретичні основи інтеграції видів художньої діяльності як засобу мовленнєвого розвитку молодших школярів.

Гуманістична педагогіка і психологія утверджують своїм пріоритетом і цінністю особистість учня як суб'єкта культури, життя, навчально-виховного процесу. Однією з провідних розвивальних функцій особистісно зорієнтованої мовної освіти, що ґрунтується на провідному принципі – природовідповідності, – є міжпредметна інтеграція. Зміст інтегрованого навчання у лінгводидактиці з'ясовується через фундаментальне поняття метапредмета, який є системоутворювальним. Сутність метапредметного навчання полягає у визначенні системи особистісно значимих навчальних змістів учня, яка формується в процесі взаємодії його з глибинними основами світу та усвідомленням цієї взаємодії.

Найбільш перспективними типами інтеграції є а) інтеграція за змістом навчальних предметів, б) способами пізнавальної діяльності.

2. У навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів на сучасному етапі формується недостатній рівень розвивальних можливостей інтегрованої діяльності, недостатньо досліджені способи інтеграції змісту навчальних предметів і видів художньої діяльності з метою активізації словесної творчості молодших школярів, але мова як «історична форма народного духу» нерозривно пов'язана з формуванням мовної особистості. Новітнє вчення про архетипні уявлення особи чи етносу (або так звані праформи пізнання) покладені в основу формування особистості на ґрунті національної культури народу. Для свідомості української культури характерним є висунення на передній план не формалізму розуму, а того, що є корінням морального життя – «серця». Означений архетип «філософія серця» є глибинним, визначальним в українській культурі.

Мистецтво і література, задовольняючи одну з найважливіших потреб людини – художню, інтегрує інтелектуальні, естетичні та моральні аспекти пізнання, виховання і розвитку.

3. Перевірка визначеної нами гіпотези експериментально підтвердила її правильність: ефективність формування мовленнєвих умінь засобом інтегрованої художньої діяльності підвищується за умов трансформації змісту, структури, методів, засобів організаційних форм пізнання в системі особистісно зорієнтованого навчання з позицій ноосферної освіти, які обґрунтовують можливості гармонізації педагогічних впливів освітнього процесу на особистість, що досягається системним підходом до аналізу сприймання, уяви, мислення, емоційно-вольової сфери учня та використанням означених психічних явищ відповідно до структури основних етапів сприймання інформації людиною під час формування комунікативних умінь.

4. Результати експериментально-дослідної роботи дають підстави стверджувати, що визначальними лінгводидактичними умовами ефективності створеної моделі мовленнєвого розвитку засобом інтегрованої художньої діяльності є зорієнтованість змісту, методів і форм пізнання на формування українського національного характеру; осягнення особистістю ціннісних орієнтацій; здатність займати активну особистісну позицію в процесі пізнання.

У процесі структурування навчального матеріалу оптимально поєднуються два методичні підходи: 1) опора на провідні види діяльності особистості, як визначальний фактор її розвитку, 2) метод формування узагальнених предметних структур, узагальнених способів пізнавальної та мовленнєвої діяльності, завдяки чому досягається гармонізація педагогічних впливів на особистість, формуються у школярів змістоутворювальні мотиви, оргдіяльнісні уміння.

5. Ефективність роботи забезпечується дотриманням запропонованої структури інтегрованого уроку української мови й мовлення, її основних етапів (формування задуму висловлювання, творення тексту, оцінка та удосконалення створених висловлювань), які співвідносилися б із етапами мовленнєвої діяльності: орієнтування, планування, реалізація і контроль.

6. Сучасний рівень мовленнєвого розвитку молодших школярів засобом інтегрованої художньої діяльності потребує нових методичних підходів щодо

ефективних способів організації навчання молодших школярів з метою впровадження їх у практику загальноосвітніх навчальних закладів. Нами встановлено три *способи добору літературних текстів та творів інших видів мистецтв, способи їх використання в процесі конструювання комплексних вправ: перший спосіб орієнтує на використання творів, які являють собою синтез мистецтв*, спонукають до різних видів імпровізованої мовленнєвої діяльності та розвивають узагальнені уміння зв'язного мовлення; другий спосіб передбачає поєднання текстів поезій народних пісень, віршованих загадок, легенд, міфів, казок із різними видами імпровізованої і підготовленої мовленнєвої та художньої діяльності учнів; *третій спосіб програмує синтез інтегрування текстів поезій із суголосними мистецькими творами* – інструментальною, вокальною музикою і взірцями прикладного, монументального та образотворчого мистецтва.

У процесі формування задуму висловлювання використовуються перший та другий способи добору літературних текстів та творів інших видів мистецтв, на основному етапі творення імпровізованих і підготовлених висловлювань, доцільним є третій спосіб, а на завершальному етапі колективного обговорення, редагування і рефлексії використовуються всі три способи інтегрованої художньої діяльності.

7. Вивчення динаміки мовленнєвого розвитку особистості в процесі апробації експериментальної моделі здійснювалось на основі розробленої системи критеріїв сформованості комунікативних умінь молодших школярів.

Встановлено три рівні опанування комунікативних та мовних умінь: 1) опанування окремих когнітивних умінь на аналітико-синтетичному та конструктивному рівнях, 2) опанування опорних умінь та навичок грамотного письма; 3) сформованості творчих умінь користуватись сукупністю узагальнених способів мовленнєвої діяльності під час побудови конструктивних та конструктивно-творчих робіт.

Отже, в процесі експериментального дослідження доведено, що інтеграція видів художньої діяльності є ефективним засобом розвитку мовлення молодших школярів.

Узагальнення викладеного дає підстави стверджувати, що поставлені в дисертаційній роботі завдання розв'язано, мету дослідження досягнуто.

Запропоновані в дисертації психолого-педагогічні умови, модель мовленнєвого розвитку молодших школярів засобом інтегрованої художньої діяльності можуть бути успішно реалізовані в навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів без збільшення передбаченого навчальними програмами бюджету часу та залучення до цього процесу наукових кадрів.

Основний зміст дисертаційного дослідження відображено в публікаціях:

Статті в наукових журналах

1) Лобанчук О.А. Інтегровані заняття для Вищого Мистецького Коледжу Київської дитячої Академії мистецтв //Українська мова і література в школі. – 2002. – №8. – С.32-38.

2) Лобанчук О.А. Розвиток мовленнєвих умінь у процесі інтегрованої художньої діяльності (Мова і література в школах нового типу та ВНЗ)//Українська мова і література в школі. – 2003. – №7. – С.62-67.

3) Лобанчук О.А. Види художньої діяльності у структурі інтегрованого уроку //Українська мова і література в школі. – 2006. – №6. – С.10-17.

4) Лобанчук О.А. Способи добору літературних та мистецьких творів у процесі мовленнєвого розвитку учнів //Початкова школа. – 2007. – №12. – С.38-42.

5) Лобанчук О.А. «Святині рідної землі» (Тематичне планування за авторською програмою) /Початкова освіта. – 2004. – №25 (265). – С.1-24.

6) Лобанчук О.А. Структура інтегрованого уроку зв'язного мовлення /Початкова освіта. – 2005. – №9 (297). – С.5.

7) Лобанчук О.А. Розвиток словесної творчості засобом інтегрованої художньої діяльності (Майстер-клас) /Початкова освіта. – 2006. – №36 (372). – С.12-15.

8) Лобанчук О.А. Формування уявлень про образ українця у студентів Вищого Мистецького Коледжу Київської дитячої Академії мистецтв /Гармонія співтворчості (Науково-методичний посібник). – К., 2001. – С.32-78.

Навчальні програми, підручники, посібники

9) Варзацька Л.О., Лобанчук О.А. «Святині рідної землі». Методичний посібник для вчителя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 304 с.

10) Лобанчук О.А. Програма спецкурсу «Святині рідної землі». Фрагмент інтегрованого заняття «Пісні мого краю. Іди, іди, дощику...» (Творча лабораторія) /Початкова освіта. – 2004. – №8 (248). – С.2-8.

Матеріали науково-практичних наукових конференцій

11) Лобанчук О.А. Інтегровані види художньої діяльності як засіб розвитку креативних умінь (початкова і основна школа) /Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ (матеріали конференції) //Збірник наукових праць. – Вип. VI. – Рівне, 2006. – С.117-121.

12) Лобанчук О.А. Способи інтеграції видів художньої діяльності на уроках мови // Зміст і технології шкільної освіти. Матеріали звітної наукової конференції 30-31 березня 2004 р. – Ч. 1. – С.110-111.

13) Лобанчук О.А. Критерії сформованості монологічного мовлення (початкове навчання) //Зміст і технології шкільної освіти. Матеріали звітної науково-практичної конференції 30-31 березня 2005 р. – Ч. 1. – С.45

14) Лобанчук О.А. Розвивальні можливості міжпредметної інтеграції //Зміст і технології шкільної освіти. Матеріали звітної наукової конференції 3-4 квітня 2006 р. – Ч. 1. – С.63-64.

15) Лобанчук О.А. Критерії добору текстів і мистецьких творів у процесі навчання українського мовлення / Анотовані результати НДР Інституту педагогіки за 2006 р. – К.: Пед. думка, 2007. – С.87-88.

АНОТАЦІЯ

Лобанчук О.А. Інтеграція видів художньої діяльності як засіб розвитку мовлення молодших школярів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02. – теорія та методика навчання (українська мова) — Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2008.

Дисертація присвячена проблемі інтеграції видів художньої діяльності засобом розвитку мовлення молодших школярів. Розкрито змістовий, мотиваційний та операційний компоненти методики розвитку мовлення учнів початкових класів засобом інтегрованої художньої діяльності на основі діяльнісного, комунікативного, соціокультурного підходів до організації особистісно зорієнтованого навчання.

Створено модель мовленнєвого розвитку учнів засобом інтегрованої художньої діяльності у процесі вивчення української мови, зокрема визначено лінгводидактичні умови, за яких можна поглибити потенційний розвиток мовленнєвих умінь і навичок учнів за допомогою мистецької спрямованості навчання. Зміст, методи і форми навчання зорієнтовані на провідні види діяльності дитини (ігрову, художню, дослідницьку) та метод узагальнених предметних структур і узагальнених способів мовленнєвої й пізнавальної діяльності. Структурними блоками інноваційної технології є: а) підсистема текстів та мистецьких творів; б) підсистема комплексних вправ, завдань (за мірою допомоги, рівнем творчості, способами інтегрованої художньої діяльності) стосовно структури навчально-виховного процесу, окремим компонентом якої є розширення кругозору, збагачення словника та граматичної структури мовлення учнів, як передумови, що формує здатність особистості займати активну позицію в житті й пізнанні; в) підсистема проектної, інтерактивної діяльності учнів; г) підсистема управління сприйманням, мисленням, уявою, словесною творчістю у структурі інтегрованого уроку рідної мови і мовлення.

Визначено і досліджено процес формування українського усного і писемного мовлення молодших школярів загальноосвітніх шкіл, спеціалізованих навчальних закладів мистецького спрямування.

Ключові слова: інтеграція, види художньої діяльності, засоби розвитку мовлення, молодші школярі, проектна діяльність.

АННОТАЦІЯ

Лобанчук Е.А. Интеграция видов художественной деятельности как средство развития речи младших школьников.

Диссертация на получение научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык) – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2008.

Диссертация посвящена проблеме интеграции видов художественной деятельности как средства развития речи младших школьников. Раскрыто содержательный, мотивационный и операционный компоненты методики развития речи учащихся начальных классов посредством интеграции видов художественной деятельности на основе деятельного, коммуникативного, социокультурного подходов к организации личностно ориентированного образования.

Создано модель развития речи учащихся посредством интеграции художественной деятельности в процессе изучения украинского языка, а именно определены лингводидактические условия, при которых можно углубить потенциальное развитие речевых умений и навыков учащихся с помощью искусствоведческого уклона обучения. Содержание, методы и формы обучения ориентированы на ведущие виды деятельности ребенка (игровую, художественную, исследовательскую) и метод обобщенных предметных структур и обобщенных способов речевой и познавательной деятельности. Структурными блоками инновационной технологии является: а) подсистема текстов и произведений искусства; б) подсистема комплексных упражнений, заданий (определенной меры помощи, уровня творчества, способов интегрированной художественной деятельности) соответственно структуре учебно-воспитательного процесса, отдельным компонентом которого является расширение кругозора, увеличение словарного запаса и грамматической структуры речи учащихся, как основного условия, которое формирует способность личности занимать активную жизненную и познавательную позицию; в) подсистема проектной, интерактивной деятельности учащихся; г) подсистема управления восприятием, мышлением, воображением, словесным творчеством в структуре интегрированного урока родного языка и развития речи.

Отличительными лингводидактическими условиями эффективности созданной модели развития речи учащихся посредством интеграции видов художественной деятельности является ориентация содержания, методов и форм познания на формирование украинского национального характера; осознания личностью ценностных ориентаций; способностью занимать активную личностную позицию в процессе познания.

Во время структурирования учебного материала оптимально объединяются два методических подхода: 1) опора на основные виды деятельности личности, как определяющий фактор ел развития; 2) метод формирования обобщенных предметных структур и обобщенных способов познавательной и речевой деятельности, благодаря чему достигается гармонизация педагогических влияний на личность, формируется у школьников содержательные мотивы и организационные умения.

Мы предлагаем структурировать интегрированный урок украинского языка и развития речи на такие этапы: а) формирование замысла высказывания, б) создание текста, в) ориентация и планирование, г) реализация и контроль.

В процессе экспериментального обучения особенно успешно использованы такие приемы: а) организация сенсорного опыта детей, в том числе наблюдение за природой, как один из перспективных способов подготовки к восприятию произведений искусства; б) сопоставление явлений и фактов видов искусств разных эпох; в) анализ произведений искусств в единстве содержания и формы, определение средств выразительности во время восприятия, которые заставляют сопереживать, зримо представлять героев, события, факты и высказывать оригинальные оценочные суждения.

Нами реализовано системный подход для установления динамики речевого развития младших школьников, который обеспечил вероятность полученных

научных результатов, поскольку дает возможность комплексно изучить развитие психических процессов: восприятия, воображения, мышления, памяти, моторики, мотосенсорики.

Определено и исследовано процесс формирования украинской устной и письменной речи младших школьников среднеобразовательных школ, специализированных учебных заведений искусствоведческого направления.

Ключевые слова: интеграция, виды художественной деятельности, средства развития речи, младшие школьники, проектная деятельность.

ANNOTATION

Lobanchuk O.A. Integration of artistic activity kinds (forms) as a way of the speech's development of the primary school pupils. – Manuscript. Dissertation for scientific degree of Candidate of Pedagogical sciences, speciality 13.00.02. – theory and methods of teaching (Ukrainian language). – M. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2008.

Dissertation deals with the problem of integration of artistic activity forms using the way of the speech's development from the pupils of primary school. The semantic, operational and motivational components of methods the speech's development from the pupils of primary school using the way of integration of artistic activity forms on the basis of actional, communicative, social and cultural approach to organization personal position-finding teaching are exposed.

The technology of speaking development using integrative artistic activity during the process of learning Ukrainian language is created, in particular the linguadidactic conditions using which one can extend the potential development of speaking abilities and skills with help of artistic orientation of learning are pointed out; the structural blocks of innovational technology are: a) subsystem of texts and artistic works; b) subsystem of complex exercises and tasks (according to the level of help, creation, ways of integrative artistic activity) concerning the structure of learning and educational process, separate component of this one are the broadening of one's outlook, enrichment of vocabulary and grammar structure of pupil's speaking as a condition which forms personal's ability to occupy an active vital (living) position in life and knowledge; d) subsystem of projective, interactive pupil's activity; e) subsystem of ruling perception, thinking, conception, verbal creation in structure of integrative lesson of mother tongue and speech.

The process of forming ukrainian oral and written speech of primary and secondary schools pupils, specialized art teaching establishments is determined and searched.

Key words: integration, forms of artistic activity, ways of speech's development, pupils of primary school.